

COP 27: Pokrok ve financování ztrát a škod v chudých zemích, ale rána pro 1,5 °C

Dosáhnout pokroku na mezinárodních klimatických konferencích Organizace spojených národů je mimořádně obtížné. Proces OSN je těžkopádný, trvá již 30 let a má velkou setrvačnost. Vyjednávací týmy jsou mnohdy zaneprázdněny množstvím neaktuálních agendy, která sestává z formálního naplňování iniciativ a závazků přijatých na předchozích klimatických konferencích. Konference se účastní zástupci 197 zemí, sdružení do často se překrývajících zájmových koalic. A tato pestrá skládáčka názorů a programů jednání je zarámována neupřímností či lépe pokrytectvím zástupců řady zemí, jejichž představitelé deklarují odhodlání stabilizovat globální teplotu na 1,5 °C nad průměrnou teplotou před průmyslovou revolucí, ale ve skutečnosti obhajují zájmy stávajícího fosilního byznysu. Občas se některá konference povede, z COP 21 v r. 2015 vzešla Pařížská dohoda o změně klimatu. Jiná zase ne, jako např. COP 15 v Kodani. Jak hodnotit COP 27 (6.–20. listopadu 2022 v Šarm aš-Šajchu), ze které se radují obhájcí klimatické spravedlnosti, zatímco vědci si zoufají?

Úspěch či neúspěch jednání závisí na stavu světa v době konání konference. Ruská invaze a válka na Ukrajině vrátila svět k bipolárnímu modelu, ke konfliktu, a to přirozeně snížilo ochotu k jednání i dohodě. Rozvojové země, jmenovitě nejchudší země a ostrovní státy, přijížděly silně frustrovány a odhodlány konečně prosadit vznik fondu pro krytí „ztrát a škod“ způsobených klimatickou změnou, který by jim poskytl bezprostřední humanitární pomoc po extrémních projevech počasí, peníze nejchudším, mikrobankovní kredity na opravy domů, pomoc při migraci a návratu přechodně přestěhovaných lidí. Na řadě míst světa je totiž na přizpůsobení se dopadům (adaptaci) klimatické změny

pozdě. Extrémní projevy počasí v r. 2022 dopadly především na rozvojové země. V červnu způsobil silný monzun záplavy na jedné třetině Pákistánu. Přes 30 milionů obyvatel bylo nuceno přesídlit, zemřelo 1 700 lidí, masivně se rozšířily infekce a povodeň doslova spláchnula úrodu. V květnu překročila teplota v Indii po dva týdny 40 °C. Podobně i v Sin-ťiang v Číně. Tajfun v Malajsií, písečné bouře v Íránu, Iráku a Sýrii, sucho v Džibutsku, Eritreji, Etiopii, Somálsku a Ugandě. Nigérie a Čad čelily záplavám po nejsilnějších deštích za posledních 30 let. Dost důvodů požadovat rychlý a efektivní nástroj pomoci.

Role země, která předsedá, je klíčová

Nastoluje atmosféru jednání a zejména rozhoduje, který z návrhů členských stran má podle jejího názoru šanci na přijetí. Její diplomaté, kteří by měli mít zkušenost z klimatické diplomacie, by měli být také důvěryhodní, s přirozenou autoritou, schopností identifikovat nejvyšší společné jmenovatele u jednotlivých bodů programu a spojit zdánlivě nespojitelné. Že to v Egyptě nebude jednoduché, jsme věděli od začátku. Bylo jasné, že hlavní budou „ztráty a škody“ a že bude velmi těžké obnovit důvěru rozvojových a nejchudších zemí k těm bohatým rozvinutým. A také jsme věděli, že povedeme jednání v zemi, která hrubým způsobem porušuje základní lidská a občanská práva. Podle Amnesty International a Human Rights Watch jsou zde tisíce lidí svědomitě zadržovány, obránci lidských práv a opoziční politici jsou nespravedlivě stíháni a odsuzováni, lidé mizí, jsou mučeni a odsuzováni k trestům smrti. Situaci popsalo v březnu 2021 na zasedání Rady OSN pro lidská práva společně prohlášení k Egyptu, které předneslo 32 zemí, včetně České republiky. V praxi

to znamenalo zákaz demonstrací a shromáždění mimo konferenční areál, takže místní obyvatelé či kdokoli, kdo nebyl delegátem či hostem konference, neměl šanci cokoli vyjádřit. Vůdčí osobnost Arabského jara Alla Abd al-Fattáh držel ve vězení hladovku a delegáti žili v obavách nejen o jeho život, ale i z odposlechů prostřednictvím stažené aplikace. Přímo v areálu konference se odehrála řada incidentů, na jakýkoli projev solidarity s vězňenými egyptská policie tvrdě reagovala.

Hlavní téma COP 27 – „ztráty a škody“

Na konferencích se o nich diskutuje již 15 let, naposledy před rokem v Glasgow, kde dohodu z iniciativy USA, EU a Velké Británie nahradil dvouletý dialog. Důvodem odmítnutí tohoto principu nebyla malá vůle přispívat, ale obavy z možného budoucího rozsahu právní odpovědnosti za škody způsobené změnou klimatu. A také celkem racionální názor, že ztráty a škody lze financovat ze stávajících nástrojů tzv. mozaikovým přístupem, který by zapojil Světovou banku, Zelený klimatický fond (GCF), Globální fond životního prostředí (GEF) a další soukromé zdroje. Reforma stávajících nástrojů by byla bezpochyby rychlejší řešení než vytváření nového fondu. První polovinu konference bylo jednání o „ztrátách a škodách“ zablokováno. Návrh předložený skupinou států G77 podporovaných Čínou vycházel z geopolitické situace v r. 1992, kdy byla přijata Deklarace Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED). V té době tvořily skupinu rozvinutých států země OECD a mezi rozvojové patřila i Čína a Saúdská Arábie. Čína je přitom druhou nejsilnější ekonomikou světa a současně produkuje největší objem emisí skleníkových plynů. Saúdská Arábie je zase druhým největším producentem ropy na světě. Představa, že tyto dvě země budou příjemci podpory z Fondu ztrát a škod, byla logicky nepřijatelná. Ale pozor, návrh podporoval nejen Egypt, ale i mnoho nevládních ekologických organizací, které řeší hlavně téma klimatické spravedlnosti a tento „detail“ jim jaksí unikl. Za návrhem stálo 135 států v G77, kterou tvoří státy Africké skupiny, malé ostrovní státy a nejméně vyspělé země. A za jejich zády stála tiše Čína.

Nejdůležitější téma pro vyspělé země – zastavení růstu a snižování globálních emisí

Jde tedy o naplňování článku 2.1 c) Pařížské dohody, sladění finančních toků s nízkemisním rozvojem odolným vůči změně klimatu. Ale bod programu, který měl otevřít cestu ke společným opatřením v oblasti dekarbonizace, byl vyřazen z agendy a přesunut pouze ke konzultaci. Přitom planeta Země hoří, a představa, že se z klimatické krize „proadaptujeme“, je naivní. Peníze na pomoc nejchudším zemím k pokrytí jejich nákladů tuto krizi nezastaví. Je třeba odstranit důvod, jímž je primárně spalování fosilních paliv.

„Nemůžete neustále dělat kompromisy s vědou. Nemůžete vyjednávat s planetou. Nemůžete vyjednávat s atmosférou. To jsou fyzikální limity.“ Řekl na konferenci ředitel Postupimského ústavu pro výzkum klimatu Johann Rockström. Navzdory vyřazení

1 Přivítání generálního tajemníka Organizace spojených národů António Guterrese v pavilonu Evropské unie
2 Tisková konference EU s novináři. Snímky z archivu M. Bursíka

bodů z hlavního programu jsme se snažili vyjednat podporu pro návrhy, které by se dostaly do závěrů konference a zavázaly smluvní strany k opatřením ke snižování emisí. V Glasgowském klimatickém paktu z r. 2021 se poprvé objevila formulace „postupného utlumení neomezené výroby elektřiny z uhlí a postupného ukončení neefektivních dotací do fosilních paliv“. Indie v průběhu jednání navrhla nahradit uhlí všemi typy fosilních paliv, ne snad, že by byla tak progresivní, ale chtěla uhnout ze světle reflektoru, který poukazoval na vysoký podíl výroby energie z uhlí. Na koordinaci EU jsme se rozhodli, že iniciativy Indie využijeme jako platformy pro návrh nikoli na utlumení, ale na výstup ze závislosti na fosilních palivech. Stejně tak jsme zformulovali a vyjednávali podporu návrhu, kterým by se svět zavázal k vrcholu globálních emisí skleníkových plynů nejpozději v r. 2025 a pak by již (konečně) emise klesaly. Přesně takový scénář popisuje Mezivládní panel pro klimatickou změnu (IPCC) jako směr vedoucí k 1,5 °C. Realita projednávání ale byla odlišná. Egyptské předsednictví návrhy ignorovalo a my jsme měli plné ruce práce, abychom obhájili zopakování formulací týkajících se stabilizace globální teploty na 1,5 °C z Glasgow.

Česká republika jela na konferenci v pozici země předsedající Radě EU

Z toho vyplývala odpovědnost řídit jednání pracovních skupin, průběžně koordinovat pozici EU s ministryněmi a ministry životního prostředí a spolu s Evropskou komisí vést vrcholná vyjednávání. Vedle toho jsme zřizovali a vedli pavilon EU. Konferenci navštívili a vystoupili jak předseda vlády Petr Fiala, tak ministr životního prostředí Marian Jurečka. Vedoucím delegace byl náměstek MŽP Jan Dusík a zástupcem ředitel odboru energetiky a klimatu na MŽP Pavel Zámyslický. Oba odvedli spolu s vyjednávacím týmem profesionální výkon, který ocenili ministryně a ministři EU. Evropská unie za posledních rok a půl přijala hlavní komponenty balíč-

ku Fit for 55, kterým cílí na snížení emisí skleníkových plynů o 55 % ve srovnání s r. 1990 do r. 2030. V reakci na válku na Ukrajině byla její pozice ještě posílena iniciativou REPowerEU – cílem je učinit EU nezávislou na ruských fosilních palivech ještě před r. 2030, diverzifikovat dodávky energie, zvýšit podíl obnovitelných zdrojů energie na 45 % a mobilizovat potenciál energetických úspor. To vše umožnilo místopředsedovi EK Fransi Timmermansovi prezentovat EU jako společenství zemí, které je v souladu s cílem 1,5 °C a cílí na snížení emisí o 57 % do r. 2030.

České předsednictví navrhlo EK a ministrům životního prostředí EU v polovině konference změnu pozice ke „ztrátám a škodám“, akceptování ustavení Fondu škod a ztrát za podmínky, že Fond bude cílit pouze na nejohroženější a nejchudší státy a rychlá pomoc bude tedy určena skutečně potřebným. Cítili jsme, že jsme na nejlepší cestě být neprávem obviněni ze sobectví, navzdory tomu, že se EU podílí na úhradě nákladů na adaptace a mitigace v rozvojových zemích vůbec největším podílem 23 miliard USD z celkového ročního rozpočtu 83 miliard USD. Ke změně pozice EU se připojily i Spojené státy americké a řešení se stalo součástí závěrečného dokumentu z COP 27. Do konference COP 28 v tomto roce by měla být vytvořena struktura finanční podpory pro nejzranitelnější skupiny, mimo jiné proto, že náklady způsobené extrémním počasím stoupají na více než 200 miliard dolarů ročně.

Důležitým bodem jednání bylo provedení inventury globálního závazku snížit emise metanu, ke kterému se nakonec připojilo sice více než 150 zemí, ale stále chybí Čína a Rusko. Globální závazek je iniciativou EU a USA, vyzývající státy, aby se připojily ke kolektivnímu úsilí snížit emise metanu o 30 % do r. 2030 ve srovnání s r. 2020. Součástí je povinnost emise metanu monitorovat a transparentně zveřejňovat v pravidelných inventurách emisí skleníkových plynů podle UNFCCC a Pařížské dohody. Metan je agresivní skleníkový plyn, doba setrvání v atmosféře je nejkratší, zhruba 12 let. Jeho snížením v rekordně krátké době poklesne koncentrace v atmosféře, a tedy i jeho podíl na klimatické změně.

Koordinace EU fungovala jako dokonale seřízený stroj. Do jednání se zapojila řada ministryň a ministrů, koordinace probíhaly

kdykoli – brzy ráno, v průběhu noci, a přesto se všichni aktivně účastnili. Přispěli jsme k tomu, že se klimatická konference nezasekla na nesmyslném požadavku považovat Čínu a Saúdskou Arábii za rozvojové země, a financovat je. Neuspěli jsme s návrhem na vystoupení ze závislosti na fosilních palivech a s návrhem na globální vrchol emisí do r. 2025 a pak jejich pokles.

Bylo proto čestné, když F. Timmermans v závěrečné řeči na plenárním zasedání konstatoval: „Závěry konference nejsou pro lidi ani planetu dostatečným krokem vpřed. Nepřinášejí dostatečné dodatečné úsilí hlavních producentů emisí, aby zvýšili a urychlili snižování emisí. Neřeší zejména propast mezi vědeckými poznatky o klimatu a naším přístupem v oblasti klimatu. Evropská unie se snažila tyto mezery překlenout. Snažili jsme se, abychom se všichni pevně přiblížili k hodnotě 1,5 °C s globálním vrcholem emisí do r. 2025 a s jasným prohlášením o záměru postupně ukončit využívání fosilních paliv bez omezení. Tento týden jsme se dozvěděli, že tento cíl nyní podporuje více než 80 zemí. Bohužel zde nevidíme, že by se to projevilo... Evropská unie sem přijela, aby se dohodla na důrazných formulacích, a jsme zklamáni, že jsme toho nedosáhli.“

Co si ze zkušenosti předsednictví Radě EU v průběhu konání konference vzít?

Za prvé, Evropská unie ukazuje svým plánem dekarbonizace ostatním cestu. Jde jen o to jej realizovat, tedy investovat do obnovitelných zdrojů energie, rozvinout decentralizovanou výrobu čisté energie pro vlastní spotřebu a sdílení elektřiny v energetických společenstvích či mezi aktivními zákazníky, přejít na elektromobilitu a čistou mobilitu, transformovat teplárenství primárně do technologií tepelných čerpadel, využít přebytek elektřiny z větrných a slunečních elektráren k výrobě a skladování vodíku atd. Současně je ale důležité, abychom si byli vědomi toho, že technologie samy o sobě klimatickou krizi nevyřeší. Mohou nám významně pomoci, ale bez změny našich návyků v oblasti spotřeby potravin (masa), vody, energií, dopravy a dalších se z klimatické krize nedostaneme.

Za druhé, zkušenosti z Egypta se nám budou hodit na COP 28 v Abú Dhabí. Spojené arabské emiráty rozhodly v polovině ledna, že klimatický summit povede Sultan Al Jaber, který řídí jednu z největších světových ropných společností. Nevládní organizace toto rozhodnutí logicky kritizují. Nezbyvá než počkat na jeho výkon. Pavilon Spojených arabských emirátů na COP 27 v Egyptě prezentoval plánované rekordní instalované výkony fotovoltaických elektráren, transformaci energetiky na obnovitelné zdroje energie a výrobu vodíku, nejmodernější technologii využívání syntetických paliv v letectví apod. Uvidíme. Všechny fosilní společnosti čeká buď zánik, nebo zásadní restrukturalizace a odchod od fosilních paliv. Kdyby to byly právě Emiráty, které by předvedly přechod na bezuhlíkovou ekonomiku, k níž se již formálně zavázaly, mohla by to být pro mnohé jiné fosilní šampiony zajímavá inspirace.